

KOMÜNİTERYAN ETİK

*Yrd.Doç.Dr. Sururi Aktaş**

1) Genel Olarak Komüniteryanizm

Komüniteryanizmin izlerini daha eski felsefelerde takip etmek olanaklıdır. Ancak söz konusu felsefe kavramsal olarak 1980'li yılların başında Amerika Birleşik Devletleri'nde ve daha sonra da diğer yerlerde tartışılmaya başlandı¹ ve Sol Blokun çöküşüyle birlikte ağırlığını daha fazla hissettirdi. 1989'lardan itibaren sosyalist sistemlerin çözülmeye başlamasıyla marxist ideoloji terkedilmeye başlandı. Bu gelişmeye paralel olarak serbest piyasa sistemi daha çekici hale geldi ve bunun sonucu olarak planlı ekonomi politikalarından uzaklaşma düşüncesi ağırlık kazandı. Ancak bu gelişmeler bireycilik karşıtlığının ortadan kalktığı anlamına gelmiyordu. Bireycilik karşıtlığı kendisini bu sefer başka bir biçimde ortaya koymaya başladı. Anti-bireyciliğin büründüğü bu yeni felsefe, komüniteryanizmdir (toplulukçuluktur). Önemli komüniteryanların çoğu, felsefelerini marxizme borçlu olmamalarına karşın, marxizmle paylaştıkları önemli bir düşmanları vardır. Bu da soyut bireyciliktir. Piyasa ekonomisi oldukça evrenselci ve sosyal formlardan kopuk olmakla eleştirilmektedir. Eleştiriler, sadece piyasa sistemlerinin sosyal bir boyuta sahip olması gerektiği konusunda değil, bireylerin yaşamlarını anlamlı kılan kurumsal düzenlemelerin piyasa ekonomisinin tercih hesaplamalarına indirgenemez olduğu noktasında da yoğunlaşmaktadır².

Komüniteryanizm Amerika Birleşik Devletlerinde (ABD) anti-liberalizmin en popüler biçimi olarak gelişmiştir. En önemli temsilcileri, Alasdair MacIntyre ve Roberto Unger'dır. Ancak bu yazarların yanında söz konusu felsefeyi savunan Michael Sandel, Charles Taylor, Cristopher Lasch ve Robert Bellah gibi önemli yazarlar da yer alır³. Tek tip bir komüniteryan düşünceden söz etmek doğru değil-

* Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Öğretim Üyesi.

1 Bkz. Brugger, Winfried, "Anayasa Teorisi Olarak Komüniteryanizm", (çev. Osman Can), e-akademi, Sayı 3, s.1, <http://www.e-akademi.org/makaleler/can2.htm> (13. 05. 2002); bkz. "Communitarianism", <http://www.cpn.org/cpn/sections/tools./models/communitarianism.html>. (08. 08. 2002)

2 Barry, Norman, *An Introduction to Modern Politic Theory*, Third Edition, The Macmillian Press, London 1995, s. 25; Barry, Norman, *Birey, Cemaat, Piyasa*, (çev. Aliye Mavili Aktaş), Liberte Yayını, Ankara, s. 107-108.

3 Holmes, Stephen, *The Anatomy of Antiliberalism*, Harvard University Press 1996, s. 176.

dir. MacIntyre, Sandel ve Taylor'ın temsil ettiği komüniteryanizm, “cumhuriyetçi komüniteryanizm” olarak bilinir. Bu komüniteryanizm, Michael Walzer'in “demokratik komüniteryanizm”ini de kapsar. Genel olarak komüniteryanizmin bu türü, liberal bireyciliğin özerk “ben” (self) anlayışına ve adaletin evrensel standartlar açısından soyut olarak kavranmasına karşıdır⁴. Komüniteryanizmin bu türünü anti-liberal olarak değerlendirmek doğru bir yaklaşım olacaktır. İkinci tip bir komüniteryanizmi ise başta Henry Tam olmak üzere, A. Etzioni, W. Galston, M. Glendon, P. Selznick, B. Barber ve D. Marguand temsil eder. Bu yazarlar tarafından savunulan komüniteryanizm ise “liberal komüniteryanizm” olarak betimlenir. Henry Tam kendisinin L. T. Hobhouse, E. Durkheim ve John Dewey'den ilham aldığını söyler. Dewey, komüniteryanların anti-liberal görülmemesi gerektiğini söyler. Dewey ve Hobhouse kendilerini “yeni liberal” veya sosyal liberal olarak görürler⁵. Komüniteryanizmle ilgili oldukça zengin bir sunum yapan Alman yazar Winfried Brugger⁶, komüniteryanizmi, *muhafazakar* veya *tözcü komüniteryanizm*, *evrenselci-eşitlikçi komüniteryanizm* ve *liberal komüniteryanizm* olarak üçe ayırarak incelemektedir⁷. Başta MacIntyre ve Sandel'in temsil ettiği *cumhuriyetçi komüniteryanizm*, Brugger'in *muhafazakar-tözcü komüniteryanizm*'ine denk düşer. Değişik görüşteki komüniteryanları bir araya getiren ortak nokta, Rawlsçu liberal bireyciliğin eleştirisidir. Başka bir ifade ile, bütün komüniteryanların ortak düşmanı Rawls'un bireyciliğidir⁸. Komüniteryanların Rawlsçu liberalizme yönelttikleri en temel eleştiri, Rawls'un adalet teorisinin oldukça bireyci temellere dayanmasıdır. Rawls'un adalet teorisindeki “adaletin ilkeleri” bireyler tarafından “orjinal pozisyon”da seçilir. Faydacı temellerden yoksun olan Rawlsçu ilkeler evrensel olma iddiasındadır. Oysa komüniteryanlar açısından adaletin ilkeleri, soyut olarak değil, belirli ve özgül topluluklar bağlamında kavranmalıdır. Dolayısıyla komüniteryan felsefe açısından adalet, toplumsal gerçekliklere göre değişen bir kavramdır⁹. Bu yaklaşım da sıkı bir sosyal adalet kavramını gündeme getirmektedir.

4 Lutz, Mark A., “On The Connecting of Socio-economic with Communitarianism”, *The Journal of Socio-economics*, Vol.29, 2000, s. 343.

5 Lutz, agm. s. 343

6 Bkz. Brugger, Winfried, *Liberalismus, Pluralismus, Kommunitarismus: Studien zur Legitimation des Grundgesetzes*, Baden-Baden: Nomos Verl. -Ges.,1999.

7 Brugger, *Anayasa Teorisi Olarak*, s. 4 vd.

8 Archard, David, “British Communitarianism”, *Res Publica, A Journal of Legal and Social Philosophy*, Vol. 6, No: 2, 2000, s. 227; bkz. “Lecture 9 Communitarian Critics of Liberalism”, <http://info.bris.ac.uk/~plcdib/lect9.html>

9 Bkz. “Communitarianism”, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <http://Plato.Stanford.edu/entries/communitarianism>. (09. 08. 2002); Wischermann, Markus, “Conceiving Our Relationship With Nature Human, Communities as a Model”, <http://www.shaping-the-future.de/pdf-www/181-paper.pdf>. (09. 08. 2002)

Komüniteryanizm denildiği zaman ilk akla gelen, muhafazakar komüniteryanizmdir. Liberal ve evrenselci komüniteryanizm, sosyal adalet ve dayanışma gibi daha önce aşına olduğumuz kavramlara vurgu yapıp liberalizmi tümünden reddetmedikleri için sosyal adaletçi devlet ve refah devleti kavramlarına çok yakındırlar. Ancak biz yine de konuyu ele alırken Brugger'in üçlü ayırımından hareket edeceğiz.

2) Çeşitli Komüniteryan Felsefeler Açısından Bireyin Sosyal Olarak Yeniden Oluşturulması

Komüniteryanizmin yukarıdaki üç versiyonu da kendilerine özgü bir topluluk (komünite) ideali yaratmakta ve "ben" kavramını bu topluluk ideali açısından yeniden tanımlamaktadırlar. Muhafazakar komüniteryanların öngördüğü topluluk kavramı, halk, ulus, ırk ve sınıf gibi homojen yapıların kendi sınırları içerisinde içe bakışumlu bir sadakat ve dayanışma kültürü üzerine dayandırılmıştır. Topluluk kriteri olarak yukarıdaki dar sosyal oluşukları seçen muhafazakar komüniteryanlar, topluluk ideallerini diğer farklı topluluk kümelerine kadar uzatma taraftarı değildirler. Topluluk kavramına esas alınan sosyal oluşukların ürettiği yaşam biçimleri idealize edilmiş, "self", bu geleneksel yaşam formları yoluyla topluluğu sıkı bir biçimde bağlanmıştır. Adalet ve iyi gibi moral değerlerin ontolojik kökeni, ilgili topluluk bağlamında bir uyuşma ve paylaşma standardına indirgenmiştir. Kişi yakın ahlak çevresiyle dayanışacak ve önceden verili topluluk amaçlarına bağlanacaktır¹⁰. Muhafazakar komüniteryanlar, liberal toplumu liberal değerleri gerçekleştirmede başarısız olduğu için değil, bizatihi liberal değerleri benimsedikleri için eleştirmektedirler. Onlara göre ABD ve diğer liberal toplumlardaki kriz durumlar, bu toplumların adaleti mükemmel olmayan bir tarzda gerçekleştirdikleri için değil, aşağı ve renksiz bir ideale (liberal adalet) bağlı oldukları için ortaya çıkmıştır. Komüniteryan felsefe açısından devlet, azınlıkların hukusal olarak korunmaları ve refah haklarının genişletilmesinden daha fazlasını yapmalıdır; politik adaletten daha yüksek, daha ilham verici ve spritiel olanı gerçekleştirmelidir. Adaletten daha yüksek olan ise "topluluk" (community)tur. Roberto Unger'in önceki anlayışına göre liberalizmin politik öğretisi, komünal değerleri kabul etmemektedir. MacIntyre, ortak bir proje olan "politik topluluk kavramı"nın modern bireyci liberal dünyaya yabancı olduğunu söyler. Micheal Sandel'e göre ise liberal bir devletin vatandaşları, izole edilmiş sefil yabancılar durumuna düşmeye mahkumdurlar. Charles Taylor açısından ise gerçek bir liberal toplum, "paylaşılan bir kader" anlayışı ve özgül bir tarihsel topluluğa olan ortak bir sadakatten yoksun olacaktır. Öyle görünüyor ki gerçek liberal toplumlarda bireyler, "zengin bir topluluk yaşamını"nın dışına itilmişlerdir. Cristopher Lasch ise modernizasyonu, "komünal geleneğin çöküşü" olarak tanımlar ve liberalizmin özünü, bireylerin,

¹⁰ Bkz. Brugger, *Anayasa Teorisi Olarak*, s. 4-7.

nakledilmiş gelenek ve sınırlamalarından kurtulmaları olarak görür¹¹. Muhafazakar komüniteryan felsefe de diğer komüniteryan felsefeler gibi temel ilgisini bir “ben” (self) kimliği oluşturmaya yoğunlaştırmıştır. Ancak onlara göre bu kimlik, hak-iddiacı, fayda maksimize eden ve sosyal bağlardan kopuk bir bireycilikle tatmin edici biçimde gerçekleştirilemez. “Ben” (self)’in bilgisi, karakteri belirleyen toplumsal ve komünal bağların tümünün anlaşılması yoluyla keşfedilir; ve yine bu bilgi sosyal yaşamın “narratifliği”nin değerlendirilmesine bağlıdır. Kişisel kimlik, narratifliğin gerektirdiği kimlik olan karakter birliği tarafından önvarsayılan kimliktir¹². Komüniteryanların temel iddiası bireylerin sosyal olarak kurulduğu (socially constituted) yönündedir. MacIntyre’a göre, kişinin yaşam verilerini sosyal bağlar oluşturur. Bizler özgül sosyal kimlikler taşıyan kişiler olarak ya bir kimsenin oğlu, ya bir kimsenin kuzeni veya şu veya bu devletin vatandaşısınız. Dolayısıyla insan sosyal bağları dolayısıyla bir aileye, bir kabileye, bir klana ve bir ulusa aittir. Dolayısıyla bir insan için iyi olan, o insanın içinde bulunduğu topluluktaki birisi için de iyi olmalıdır¹³. En yüksek ahlaksal değer, ortak iyidir¹⁴. İyilik ideali, toplulukların gelenekleri ve pratikleri tarafından tarihsel olarak oluşmuştur¹⁵. MacIntyre açısından, yukarıdaki düşünceler modern bireycilik için yabancı ve şaşırtıcıdır. Bireycilik açısından “ben”i, kendi seçtiklerim (tercihlerim) belirler. Eğer istiyorsam, varlığımın olası sosyal özelliklerini oluşturanları her zaman sorun haline getirebilirim. Yani, liberalizm açısından kendi sosyal durumumu konumlandırmak kendi elimdedir. MacIntyre, sosyal konumları ve sorumlulukları bireysel tercihlere bırakan liberalizmin bu yaklaşımına karşıdır¹⁶. Onun “ben” (self) konseptinin oluşumunda çeşitli topluluk formları rol oynar. MacIntyre’a göre “ben”, kendi moral kimliğini aile, kabile ve şehir (city) gibi toplulukların üyeliği yoluyla kazanmalıdır. Fakat bu demek değildir ki “ben”, bu topluluk formlarına ilişkin özelliklerin moral sınırlamalarını kabul etmek zorundadır. Bir topluluğun moral özellikleri, iyinin ve evrenselin araştırılması için önemlidir. Dolayısıyla hiçbir zaman ihmal edilemezler. Belirli bir topluma ilişkin moral özelliklerden kaçış, XVIII. yüzyıl evrenselci Kantiyan felsefeye saplanmayı gerek-

11 Holmes, age. s. 176-177

12 Barry, *An Introduction to*, s. 28

13 MacIntyre, Alasdair, *After Virtue*, Noter Dame University Press 1984, s. 220.

14 Komüniteryanlar liberal nütürlüğe karşı “ortak iyi” (common good) kavramını alternatif olarak ileri sürerler. Liberaller için ortak iyinin objektif bir karakteri yoktur. Liberalizmde ortak iyi, bireysel tercihlerin optimal bir kombinasyonudur. Komüniteryanlar açısından ise “ortak iyi” bireysel tercihlerden önce gelen objektif standartlardır. (Johnson. R. N., “Notes on Communitarianism”, <http://www.missouri.edu/~philrnj/comm.html>. (08. 08. 2002)

15 Shionoya, Yuichi, “Social Security and Moral Principles”, *Review of Population and Social Policy*, Vol .7, 1998, s. 8.

16 MacIntyre, age. s. 220.

tirir ki, bu da korkunç sonuçları olan bir yanılısamdır¹⁷. Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere MacIntyre, yerel ve topluluksal moral standartları referans almaktadır. İyinin ve hatta evrenselin oluşturulması bu referanslara dayanmalıdır. Belirli topluluksal değerlerden hareket etmeksizin evrensel düzeyde bir iyi tanımlanmasına bağlanmak liberal bireyciliğin tuzağına düşmek demektir. Komüniteryanlara göre “ben” kimliğini oluşturan sosyal bağlar bizim tercihlerimizden önce oluşmuştur. Örneğin Sandel’e göre sosyal bağlar, bizim gönüllü olarak katılmadığımız kurucu bağlantılardır. Sandel açısından da bireyler kimliklerini, topluluğa katılma yoluyla elde ederler¹⁸. Muhafazakar komüniteryanlar, tercihin temel ajanları olarak bireylerin kendi kendilerini anlamlandıramayacaklarını ileri sürerek, liberal felsefenin topluluğa dayalılığı gözardı eden kişi tanımlamalarının yanlış olduğunu söylerler¹⁹. Yine onlara göre liberal felsefenin bireyci, gönüllü ve otonom kişi konsepsiyonunun doğru olmadığını iddia ederler²⁰. MacIntyre’a göre liberaller için “ Bir toplum kendi yararına bağlı bireylerden oluşmuştur. Bireyler birincil, toplum ikincil düzeydedir. Bireysel yararların tanınması, bireyler arası moral ve sosyal bağların oluşmasından önce gelir. Kendi yararına bağlı bireyler yaşamın ortak kurallarını yapmak için bir araya gelirler. MacIntyre liberalizmin bu temel inancını ortaya koyduktan sonra, bireylerin daha önce oluşmuş yararlarıyla gönüllü olarak topluma katıldıkları anlayışına muhalefet eder²¹. Doğal olarak MacIntyre’ın bu düşüncesi sözleşmecî düşünceye bir itirazdır. Taylor da aynı doğrultuyu izleyerek XVII. Yüzyıl felsefesinin toplulukçu düşüncelere karşı bir hareket olduğunu söyler. Liberaller tarafından başlatılan bu hareket sözleşmecî bir anlayışı yansıtmaktadır. Taylor’a göre bu anlayış, toplumun işbirliği yeri olarak görüldüğü, bireylerin ise kendi amaçları doğrultusunda koşan rakip özneler olduğu atomistik bir modeli gerektirmektedir. Ona göre atomizm, bireylerin kendi amaçlarını bireysel terimlerle açıkladıkları, topluma bağlılığın ise sadece araçsal nedenlerle açıklandığı bir durumdur. Taylor’a göre atomistik düşünce açısından toplum sadece araç olarak kabul edilmekte, ve toplumun seçimi konusunda da bireyler kifayetsiz görülmektedir²². Bu açıdan liberalizm, rasyonel seçim yapma kapasitesine sahip otonom birey kimliğini ön plana çıkarır. John Rawls gibi liberaller de toplumun varlığını bireylerin rasyonel iradelerine bağlarlar. Oysa muhafazakar komüniteryan düşünce toplum öncesi (pre-sosyal) durum tasavvurunun yanlış olduğunu söylerler.

17 MacIntyre, age. s. 221.

18 Cohen, Andrew Jason, “Does Communitarianism Require Individual Independence?”, *The Journal of Ethics*, Vol. 4, 2000, s. 287.

19 Cohen, Andrew Jason, “Liberalism, Communitarianism and Asocialism”, *The Journal of Value Inquiry*, Vol. 34, 2000, s. 249.

20 Cohen, Does Communitarianism, s. 287.

21 Cohen, Does Communitarianism, s. 287.

22 Cohen, *Does Communitarianism*, s. 287-288.

Onlara göre topluluklar, zimni ve sosyal olarak paylaşılan anlamlar yoluyla oluşmuşlardır; bireyler tarafından seçilmiş değildirler. Yine komüniteryanlar açısından topluluklar temelde gelenekleri oluştururlar ve kolay kolay iç eleştiriye açık değildirler²³. Muhafazakar komüniteryanlar bireyin sosyal olarak oluştuğunu iddia ederken, aynı zamanda da bireysel tercihlere bırakılmayacak ortak bir değer sisteminden yana tavır takınırlar. MacIntyre'in moral felsefe konusunda en çok karşı çıktığı kavram, subjektivizmdir. Düşünür, kendi komüniteryan felsefesini de bu kavramın eleştirisi üzerine kurar. MacIntyre açısından Batı toplumlarının bireysel tercihlerden yana olmaları, gerçek etiği terk etmeleri sonucunu doğurmuştur. Moral iddiaların terkedilmesi bir düzensizlik yaratmıştır. MacIntyre bu düzensizliğin nedenlerini Hume ve diğer liberal düşünürlerin bireyci felsefelerinde arar. MacIntyre açısından bu filozoflar, XVIII. yüzyıl düzenlerinin tomurcuklanan liberal bireyci "kişi"sinin niteliklerini yanlış bir biçimde evrensel insan doğası olarak ele aldılar. Böyle liberal toplumların temel anonimliği ve bilinçli amaçsızlığı sosyal yaşamın genel formu olarak kabul edildi²⁴. Örneğin MacIntyre'a göre Hume'un takdim ettiği evrensel insan doğası, XVIII. yüzyıl İngiliz insan doğasından başkası değildir²⁵. Bütün komüniteryanların liberal felsefeye yönelttikleri ortak bir eleştiri de, liberal toplumun tehlikeli bir biçimde parçalandığını, bu parçalanmanın da topluluksal bağların ihmal edilmesinden kaynaklandığı noktasında yoğunlaşmaktadır. Daha geniş bir topluma hiçbir sadakati olmayan bir alt sınıfın (underclass) gelişmesi, diğerlerinin ihtiyaçlarını gözetmeyen bir kendine hizmet (self-serving) tüketiciliğinin ortaya çıkması, ailesel bağların çözülmesi ve suç eylemlerindeki kitlesel artış söz konusu parçalanmanın bir sonucu olarak görülmektedir. Bu olumsuz gelişmelerin bir nedeni olarak da liberalizmin, ahlaksal rölativizme izin verdiği ve dolayısıyla "sosyal iyi"ye ilişkin kabul edilmiş bir ortak kavramdan artık sözedilemez olduğu gösterilmektedir²⁶. Liberalizmin, haklar üzerine vurgu yapması da komüniteryanizm açısından eleştiri konusu olmaktadır. Muhafazakar komüniteryan felsefeye göre birbirimize ve topluma karşı olan görevlerimiz üzerine vurgu yapılmalıdır. Eğer diğerlerine karşı pozitif görev anlayışına sahip olursak, hakların savunulması gereksinimine çok az ilgi duyarız²⁷. Yukarıdan da anlaşılacağı üzere muhafazakar komüniteryan felsefe, aydınlanma çağının sosyal olarak "engellenmemiş ben" (unencumbered self) kavramı ile özerk

23 Midgley, Gerald; Ochoa Arias, Alejandro E, "Visions of Community for Community OR", OMEGA, *The International Journal of Management Science*, Vol. 27, 1999, 266.

24 Barry, *An Introduction to*, s. 27.

25 Bkz. Hünler, Solmaz Zelyut, Rawls ve MacIntyre, İki Adalet Arasında, *Liberal ve Komüniteryan Düşüncelerin Çatışma Alanı*, 1. Bası, Vadi yayınları, Ankara 1997, s. 210.

26 Midgley/Ochoa Arias, agm. s. 267.

27 Midgley/Ochoa Arias, agm. s. 267.

birey konseptine karşı bir muhalif cephe oluşturmaktadır²⁸. Muhafazakar komüniteryanların “engellenmemiş “ben” kavramına karşı ileri sürdükleri kimlik, “sosyal olarak yerleşmiş ben” (socially embedded) konseptidir²⁹; otonom birey nosyonuna karşı önerdikleri ise, komünal bağlar ve kültürel formasyonlarla sınırlı kişi tanımlamasıdır³⁰. Komüniteye bağlanmış bu kişi tanımlaması, kollektif bir lisan ve diyalog yoluyla sosyal olarak güçlendirilmiştir. Söz konusu felsefe açısından bu kollektif diyalog, bizim kim olduğumuzu ve ne istediğimizi belirler³¹. Kimliğimizi ait olduğumuz topluluk kültüründen ve bağlılıklarından bağımsız olarak kavrayamayız³². Sandel açısından “ben”, belli bir ulus, cemaatin, halkın ve bir cumhuriyete aidiyetle varlık kazanır. Bu komünal bağlılıklar, topluluğun diğer üyelerine karşı adaletten daha fazla şeyleri borçlu olduğumuzu gerektirir. Ayrıca, söz konusu bağlılıklar gönüllü olarak yüklediğimiz külfetlerden ve doğal ödevlerden daha geniş bir yükümlülük alanı yaratır³³. Bu yükümlülükler adalet ve hak kavramları açısından kavranmaz. Topluluksal yararlar adalet ve hak kavramının önüne geçirilmiştir. Bundan dolayı Sandel, John Rawls’un *A Theory of Justice*’da geliştirdiği liberal etiğe karşı gelir. Sandel açısından Rawls’un kişi tanımlaması, her türlü amaçtan bağımsız seçim yapabilen “engellenmemiş ben”dir. Topluluğun ahlaksal amaçlarından bağımsız seçim yapan bu “ben” kimliği, kendisini tehlikeye sokabilecek her türlü topluluksal birleşmeyi reddeder³⁴. Sandel’in komüniteryan felsefesi, topluluk kültürü ve yararı tarafından engellenmiş bir “ben” konseptini öngörmektedir. Sandel’in “ben” tanımlaması, özgül bir toplumdaki kişilere “dayanışma yükümlülüğü” getirir. Sosyal olarak çevrelenmiş bu “ben”in amaçları topluluksal yararın gerektirdiği doğrultuda olmak zorundadır. Böylece muhafazakar komüniteryan felsefe, hukukun korunmuş özgürlük alanları yerine, komünal yararlarla kuşatılmış, kişisel özerklikleri son derece daraltılmış bir “ben” kavramı-

28 Bkz. Ross, Philip, “Marxism and Communitarianism: Anti-Individualistic Political Theory at Millennium”, <http://www.psa.ac.uk/cps/1999/ross.pdf>. (09. 08. 2002)

29 Bkz. “Communitarianism”, [http://www.Xrefer.com/entry.csp?xrefid=551634&secid=\(09.08.2002\)](http://www.Xrefer.com/entry.csp?xrefid=551634&secid=(09.08.2002))

30 Lehrer, Keit, “Individualism, Communitarianism, and Consensus”, *The Journal of Ethics* Vol. 5, 2001, s. 105-106; Bkz. Darin, Qualman, “Will Kymlicka: The New Debate Over Minority Rights”, <http://duke.usask.ca/~wib289/POLST337/handouts/Notes> on Kymlicka, (07. 08. 2002)

31 Lehrer, agm. s. 107.

32 Bkz. “Lecture 9 Communitarian Critics of Liberalism”, <http://info.bris.ac.uk/~plcdib/lect9.html>.

33 Sandel, Michael, “Şekli Cumhuriyet ve Engellenmemiş Benlik”, (çev. Filiz Çulha), *Mürekkap*, Sayı 1, Yaz 1994, s. 18.

34 Sandel, agm. s. 16.

nı idealize etmiştir. Bu “ben”, bireysel haklar yerine ahlaksal olarak ortak iyiyi takip etmek zorunda olan bir kişilik olarak öngörülmüştür³⁵.

Liberal komüniteryanlar “self” (ben) kavramının yeniden oluşturulduğu topluluk kavramını muhafazakar komüniteryanlardan farklı bir biçimde ortaya koymaya çalışırlar. Komüniteryan felsefenin bu türünde topluluk, idealize olunmuş *a priori* bir kavram değildir. Liberal komüniteryanizm, yerel, bölgesel ve hatta evrensel topluluk alanlarını esnek bir yapı olarak görerek ahlaksal sorumluluk duygusunun diğer topluluk bağlarına uzanmasına izin verilir. Ahlaksal sorumluluk ve dayanışmanın içe veya dışa dönük bir önceliği söz konusu değildir. Ahlaksal sorumluluk alanı, en yakın çevreden bütün insanlığı kapsayacak bir çerçeveye kadar uzanan basamaklı ve geçişken bir yapı arzeder³⁶. Liberal Komüniteryan yazar Henry Tam³⁷ açısından topluluk kavramı, geleneksel anlamda kan ve toprağa dayalı olarak anlaşılabilir. Bunun yerine topluluk, katılımcı kolektif eylem yoluyla sürdürülen kapsayıcı ve açık bir yapı olarak ele alınır. Böyle bir topluluk anlayışı, hem ortak bağlar ve hem de bireysel özerkliği zenginleştirir. Ayrıca böyle bir yapı ortak değer ve pratikleri somutlaştırır. Yine Tam, liberalizmden farklı ortak bir değer konsepti oluşturmaya çalışır. Bu değer anlayışı, liberalizmde olduğu gibi nötralize olmuş değildir. Tam’ın vurgu yapmaya çalıştığı ortak değer projesi, koruma ve sevgi değerlerinin ötesine geçerek, adalet ve hakkaniyeti eleştirel ve kooperatif olarak kavramaya çalışır³⁸. Bu değerlere inanç, onları destekleyen eylemler yoluyla gerçekleşir. Vatandaşlar, ortak değer ve “iyi”lerini maksimize etmek, bunların önündeki engelleri azaltan karşılıklı sorumluluklarını gerçekleştirmek zorundadırlar. Kapsayıcı bir toplumdaki üyeler, kişisel ve çevresel koruma bakımından hak ettikleri konusunda bilgilendirilmeleri gerekir. Ayrıca toplum üyeleri, hemcinslerini zararlardan koruyacak ve onların gereksinimlerini karşılayacak sorumluluklarından da haberdar olmaları gerekir. Başka bir anlatımla, ortak değerler ve temel gereksinimler, liberal komüniteryanların normatif vizyonu için bir temel oluşturur. Ortak iyi, ortak değerlerin daha iyi gerçekleştirilmesi bakımından açıklanır. Ortak iyi, kamu yararıyla uyumlu olan bir haklar çerçevesini gerektirir. İşte burada, komüniteryanlar ile liberaller arasındaki temel bir fark ortaya çıkar. Liberaller devredilemez insan hakları kavramı üzerine vurgu yaparlar, genel olarak liberallerin böyle haklara karşı negatif bir duruşu söz konusudur. Komüniteryanların yaklaşımı ise, sosyal hiyerarşi ve ekonomik ayrıcalıkları koru-

35 Shionoya, s. 7; Kapur, Basant K., “Harmonization Between Communitarian Ethics and Market Economics”, <http://www.acton.org/publicat/m> and m/1999-spr/kapur.html. (09. 08. 2002)

36 Brugger, *Anayasa Teorisi Olarak*, s. 9-10.

37 Henry Tam, kendi komüniteryan felsefesini “ilerici komüniteryanizm” (progressive communitarianism) olarak kavramlaştırır. (Bkz. Tam, Henry, “Third Way and Communitarian Ideas: Time to Take a Stand”, *The International Scope Review*, Vol. 1, Issue 1, 1999, s. 4)

38 Bkz. Lutz, agm. s. 343.

yan soyut haklara karşı bir tepki olarak anlaşılabilir. Tam'ın komüniteryan felsefesinde "gelişme" terimi, liberalizmden farklı olarak "sosyal" betimlemesiyle anlandırılır. Böyle bir gelişmişliğin (sosyal gelişmişlik) ölçüsü de ortak değerlerin objektif standarttır. Rölativizm ve post-modern nihilizmin reddi, Tam'ın komüniteryan geleneğinde önemli bir yer tutar. Değer sübjektivizmin reddi, kültürel ve komünal gelişmeye hizmet eder³⁹. Tam, bireyciliği özgül bir epistemolojik duruma mahkum eder. Bu epistemolojik durum "şüphencilik"tir. Ona göre bireyciliğin beslendiği kaynak şüphenciliktir. Tam'e göre şüphenci düşünürler, "nasıl yaşamalıyız" sorusunun yanıtının doğru olarak verilebileceğinin olanaklı olmadığını düşünürler. Buna karşılık, herkes "nasıl yaşamalıyım" sorusuna kendine göre kesin bir yanıt bulabilir. Dolayısıyla şüphenci düşünürler açısından herkes kendi iyisini takip etmeye izin verilmeli ve bunun dışında devlet otoritesi herhangi bir ortak iyi kavramı geliştirmemelidir. Tam açısından şüphencilerin bu yaklaşımı "minimal devlet" kavramını da kullanarak piyasa bencilliğine ve anarşik güç dağıtımına (anarchic power distribution) neden olmaktadır⁴⁰. Çözüm olarak Tam, kendi komüniteryan felsefesini, bireycilikle otoriter sosyalizm arasında bir yere oturtmaktadır⁴¹. Başka bir anlatımla Tam, bireycilik ile otoriterizm kavramlarına alternatif bir üçüncü yol önermektedir. Bu üçüncü yol önerisinde o, " kapsayıcı toplulukları" (inclusive community) kurmak için toplumdaki egemen tutumların ve koşulların değişimini savunmaktadır. Ortaya çıkarılan kapsayıcı topluluklar, Tam'ın geliştirdiği üç komüniteryan ilkeye saygılı olacaktır. Bu ilkeleri şu şekilde sıralayabiliriz: Kooperatif soruşturma, karşılıklı sorumluluk ve halk katılımı. Kooperatif (işbirlikçi) araştırma, neyin doğru olarak kabul edilmesi gerektiğine ilişkin herhangi bir iddianın ancak kooperatif araştırma koşullarına göre geçerlilik kazanmasını ifade eder. Başka bir anlatımla değerlerin tesbiti ancak işbirliğine dayalı bir araştırma ile sonuçlandırılır. Karşılıklı sorumluluk, kooperatif araştırma sonucu geçerlilik kazanan ortak değerlerin, bütün üyeler tarafından üstlenilebilecek karşılıklı sorumluluk temelini oluşturması gerektiği anlamı taşır. Halk katılımı ise şunu ifade eder: toplumda herhangi bir seviyedeki güç ilişkileri öyle düzenlenmelidir ki, bu gücün nasıl kullanılması gerektiğinin belirlenmesinde vatandaşlar eşit katılımcı olarak rol oynasınlar⁴². David Archard'a göre birinci ilke ile ikinci ilkenin birlikte uygulanması çelişki yaratacaktır. Çünkü değerlerin kooperatif olarak araştırılmasına ilişkin birinci ilke makul bir çoğulculuk gerçeği tarafından reddedilirse, ikinci ilkenin uygulama olanağı kalmaz; çünkü hiçbir ortak değer ve karşılıklı sorumluluk çoğulculuk gerçeği ile karşı karşıya kalan birinci ilke üzerine dayandırılmaz. Çoğulculuk gerçeği muhalif kalan bir grup, değerlerin ortak olarak belirlenmesi

39 Lutz, agm. s. 344.

40 Archard, agm. s. 229-230.

41 Tam, agm. s. 1.

42 Archard, agm. s. 230.

idealini pratikte olanaksız kılmaktadır. Ancak Tam'in buna bir yanıtı vardır. Ona göre, adalet, sevgi ve bilgelik gibi öyle değerler vardır ki zamanla bu değerler üzerinde kültürler arası bir uzlaşma sağlanabilir. Tam'e göre bu değerler, bireylerin birbirine olan karşılıklı sorumlulukları için sağlam bir zemin sağlar⁴³. Fakat Archard haklı olarak, bir takım soyut değerler üzerinde anlaşma sağlanabileceği, ancak bu değerlerin somut içerikleri konusunda anlaşmazlıkların çıkabileceğini söyler. Archard, Amartya Sen'e gönderme yaparak, eşitliğin, üzerinde kolayca uzlaşma sağlanabileceği bir değer olduğunu, ancak "neyin eşitliği" sorusuna kolayca bir yanıt bulunamayacağını söyler. Çünkü "niçin eşitlik" sorusuna evrensel bir yanıt bulunabilmesine karşılık, "neyin eşitliği" sorusuna birbiriyle çelişen bir çok yanıt bulunabilir⁴⁴. Yukarıdan da anlaşılacağı gibi Tam'in liberal komüniteryan yaklaşımı, muhafazakar komüniteryan felsefeden farklı olarak, değerler felsefesinde katılımcı bir uzlaşmayı önermektedir. Uzlaşma konusu olabilecek değerler, genel karakteristikleriyle kavranmaktadır. Bu değerler üzerindeki uyum, demokratik katılım yoluyla sağlanmaktadır. Dolayısıyla Tam'in liberal komüniteryanizmi, kişilere önelen dışlayıcı (exclusive) bir topluluk değil, katılımcılığı esas alan kapsayıcı (inclusive) bir karakterdedir. Demokratik katılım toplumun her seviyesinde geçerlidir. Verilen kararlardan etkilenen her grup bu kararların oluşumuna katılacaktır. Bireyler kültürel olarak absorbe edilme yerine, katılımcı olarak kültürün oluşumuna etki edeceklerdir. ⁴⁵. Muhafazakar komüniteryanizmde ise, uzlaşılması gereken değerler, önceden verili *a priori* topluluğun sosyal ahlakı yoluyla zaten oluşmuştur. Ortak değerlerin oluşumuna katılım asgari düzeydedir. Dolayısıyla muhafazakar komüniteryanizmde bireyin kültürel olarak absorbe edilmesi söz konusudur. Liberal komüniteryanizm, bireysel oluşuklar ile kolektif bütünler arasında bir denge kurmaya çalışmaktadır. Bu denge, Tam tarafından bireycilikle otoriterizm arasında sağlanmaya çalışılmaktadır. Tam'in geliştirdiği komüniteryan felsefe, demokratik katılım yoluyla oluşturulan ortak değerler üzerine dayanışmacı ve sosyal adaletçi bir topluluk konsepti oluşturmaya çalışmaktadır. Bu idealin gerçekleştirilmesinde vergilendirme, bir erdem olarak görülmektedir. Vatandaşlar vergi vermekle "ortak iyi"ye ve dayanışmaya katkı sağlarlar⁴⁶. Brugger'in ortaya koymaya çalıştığı liberal komüniteryan felsefe de, sosyal adalet idealini bireyin yakın ahlaksal sorumluluk çevresinden daha uzağa doğru aşamalı olarak uzatmaya çalışmaktadır. Brugger bir sosyal adalet kavramı oluşturmada klasik retoriği izleyerek, adalet ideali ile topluluğun gereklerini, bireysel haklarla kolektif yararları dengelemektedir⁴⁷. Liberal

43 Archard, agm. s. 231.

44 Archard, agm. s. 232.

45 Tam, agm. s. 9.

46 Tam, agm. s. 5.

47 Bkz. Brugger, *Anayasa Teorisi Olarak*, s. 4.

komüniteryanizm temelde maddi (sosyal ve ekonomik) eşitlik kavramı üzerine vurgu yapmaktadır. Amerikan pragmatizminin öncülerinden John Dewey, hem liberalizm ve hem de komüniteryan ilkelere sadık kalarak, maddi eşitliği sağlamak için özgürlüğü, “belirli şeyleri yapmaya dönük etkin güç” olarak tanımlamaktadır⁴⁸. Bireyin etkin güç biçimindeki pozitif özgürlüğü ise ancak sosyal bir bağlam içerisinde konumlandırılmasına bağlıdır. Dewey açısından iyi bir yaşam, sosyal bir çerçeveye yerleştirilmiş bireysel özerklik (otonomi) ile olanaklıdır⁴⁹. Bu, bireysel özerkliğin topluluk yararı lehine daraltılması anlamına gelir.

Evrenselci komüniteryanizm de bireye yeni bir kimlik kazandırma çabası içindedir. Ancak bu defa evrensel bir kişi tanımlamasıyla karşı karşıyayız. Ancak bu tanımlama liberal evrenselcilikten farklıdır. Evrenselci komüniteryanizmde bireyin sosyal olarak yeniden oluşumu, yine komünite (topluluk) yoluyla sağlanmaya çalışılmaktadır. Diğer komüniteryan felsefelerden farklı olarak evrenselci komüniteryanizm topluluk olarak Dünya topluluğunu ölçek almaktadır. Stoa felsefesine paralellik arzeden evrenselci komüniteryanizm, bireyin evrensel dünya vatandaşı olarak hemcinsleriyle dayanışmasını öngörmektedir. Ancak komüniteryanizmin bu türünde bireyin özerkliği ve seçim özgürlüğü en yüksek düzeyde korunmaktadır. Dolayısıyla evrenselci komüniteryanizm, liberalizmin “her bireyin kendi amacını özgürce takip etmesi gerekir” biçimindeki inancına sadık kalmaktadır⁵⁰. Ancak evrenselci komüniteryanizmin liberalizminden ayrıldığı önemli bir fark vardır. Bu da, dünya çapında her bireye fırsat eşitliği ve sosyal sorumluluk verilmesi noktasında yoğunlaşır. Sosyal haklardan ve fırsat eşitliğinden yararlanmak için insan olmak yeterlidir. Bu açıdan bakıldığında, muhafazakar komüniteryanizmin dar çerçeveli topluluk konseptinin dayanışma ve fırsat eşitliği için öngördüğü belirli bir özgül topluluğun üyesi olma kriterleri evrenselci komüniteryanizm açısından reddedilmesi gereken durumlardır⁵¹. Görüldüğü gibi, evrenselci komüniteryanizm bir taraftan liberalizmin temel varsayımını kabul etmekte, diğer taraftan da bireylere evrensel bir sosyal sorumluluk yüklemektedir. Böyle bir ahlaksal tutum, ulus devlet ile vatandaşlık kavramlarında önemli hukuksal ve siyasal dönüşümleri gerektirir.

3) Eleştiri

Komüniteryan felsefeye yönelik eleştirileri *The Anatomy of Antiliberalism*’in yazarı Stephen Holmes’i izleyerek başlayalım. Holmes söz konusu eserindeki

⁴⁸ Machlup, Fritz, “Liberalism and the Choice of Freedoms”, *Roads to Freedom*, Ed. by Erich Streissler, New York 1971, s. 120.

⁴⁹ Bkz. Hikman, Larry, Book Review of “John Dewey’s Liberalism, Individual Community and Self-Development” by Daniel Savage, http://www.siu.edu/~siupress/titles/f0-1-titles/savage_liberalism.html. (09. 08. 2002)

⁵⁰ Bkz. Brugger, *Anayasa Teorisi Olarak*, s. 7-8.

⁵¹ Brugger, *Anayasa Teorisi Olarak*, s. 8-9.

eleştirilerini özellikle otoriter bir karakter arzeden muhafazakar komüniteryanizme yöneltmektedir. Holmes açısından bütün politik düzenlemeler, fiziksel gücün (yaptırımların) kullanılmasını gerektirirler. Ancak fiziksel gücün ya da yaptırımların kullanılacağı koşulların belirlenmesi gerekir. Bundan dolayı komüniteryanlar da asgari olarak yaptırımların uygulandığı koşullarla ilgili spesifik öneriler getirmek durumdadırlar. Örneğin ahlaksal (moral) duygulardaki radikal ayrımlar yüzünden topluluktan ayrılma yasal olmayan bir durum mudur? Ya da dayanışma ve uzlaşmaya olan sadakat, muhalif azınlığın, çoğunluğun yetkisine bağlılığını içerir (gerektirir) mi? Holmes'e göre komüniteryanlar (özellikle muhafazakar komüniteryanlar) bireysel hakları ve sivil özgürlükleri savunuyor görünmemek için bu sorulara açıkça hayır demede tereddüt göstermektedirler. Komüniteryan felsefe "sosyal" betimlemesine moral bir anlam yükler. Holmes'a göre ise "sosyal" kategorisi insansal motifleri, eylemleri ve kurumları gösteren tanımlayıcı bir terimdir. Bir eylemin ya da güdünün sosyal olduğunu söylemek, zorunlu olarak onun iyi olduğunu söylemek değildir. Bazı sosyal amaçlar ahlaken değerli iken, diğerleri (örn. ırksal saflık) böyle değildir. Yine Holmes haklı olarak ortak "ben" tanımlamaları, arzuları ve sadakatlerinin salt bu yüzden doğuştan hakiki olarak arzulanan şeyler olmadığını söyler. Moral uygunsuzluk durumu, sosyal boyutun yokluğu ile tanımlanamaz. Kan davası ve etnik düşmanlık durumlarında sosyallığın yokluğunu savunamayız. Vassallık sosyal bir bağlıdır⁵². Efendi ile köle arasındaki ilişki, yakın iki arkadaş arasındaki ilişkiden daha sosyal değildir. Komüniteryanlar usavurmaya kabul etmezler. Onlar, gizli bir biçimde moral onaylamayı, "grup sadakatini", "kollektif amaçlar", "kurucu bağlantılar" ve "sosyal bağlar" gibi görünüşte tanımlayıcı kategoriler içine sokarlar. Önemli bir anti-liberal olan Sheldon Wolin "politik olan" etiketini sadece kendi hayran olduğu politik aktiviteye uygulamaya çalışmaktadır. "Diş ağız olan" (dental)ın sadece diş sağlığı ile ilişkilendirilmesi gibi. Ne yazık ki tarih bize kollektif eylemin korkunç olabileceğini, "grup amaçlarının" ise soykırımı gerektirebileceğini gösteriyor. Irkçı bir kişisel kimlik hiçbir moral değeri içermeksizin sosyal olarak kurulmuştur. Meseleye daha farklı yaklaşırsak, "insanın sosyal doğası" basmakalıp bir kavrayıştır. Bireyin sosyal kuruluşu mevcut kurumsal düzenlemeler lehine veya aleyhine anlamsız gerekçedir. Holmes'a göre bütün bireyler sosyal olarak oluşturulursa, sosyal "ben" diğer toplumları övecek veya yerecek eleştirisel bir standarda hizmet edemez. Komüniteryanlar, "insan sosyal bir canlıdır" biçimindeki bir önermeden, "dayanışmacı bir sosyal düzen zorunludur" biçiminde bir sonuca varıyorlar. Holmes'a göre bu yanlış bir çıkarımdır. Çünkü bir olgudan bir değer hükümü çıkarılmıştır. Komüniteryan felsefe açısından insanoğlu bir toplumda kullanılabileceği kapasitelerle doğal olarak donatılmıştır. Bundan dolayı bir insan topluma ait olmak zorundadır. Bu felsefe açısından liberalizm insanın doğuştan getirdiği ka-

⁵² Holmes, age. s. 178

pasiteleri kullanması için uygun koşullar sunamamaktadır. Holmes'a göre yukarıdaki yanlış çıkarsamalar şu yanlış varsayımdan kaynaklanır: Toplum olmaksızın gerçekleştirilemeyen bütün insansal kapasiteler, zorunlu olarak değerlidir. Anti-liberal komüniteryanların sürekli olarak unuttuğu şey, içerisinde yetişilen toplumun tehlikeli de olabileceğidir. İnsanoğlunun benimsediği fanatiklikler ve kötü eylemler ancak yoğun sosyal ilişkiler yoluyla gelişir. Irkçılık ve hoşgörüsüzlük hiçbir zaman toplum ötesi izolasyonda gerçekleşmez⁵³. Muhafazakar komüniteryanizmde birey için vazgeçilmez olan sosyal değerler ve kolektif amaçlar çoğunlukla önceden verili olduğu için, bunların oluşumunda bireylerin demokratik katkısı asgari düzeydedir. Önemli olan, bireyin bu komünal değerler konusunda diğerleriyle uyumu ve kolektif amaçlara bağlanmasıdır. Bu açıdan muhafazakar komüniteryanizm anti-liberal ve otoriter bir eğilim göstermektedir.

Liberal komüniteryanizm, özgürlük açısından muhafazakar komüniteryanizme göre daha ileri bir aşamayı ifade etmektedir. Liberal komüniteryanizmdeki topluluk, kapalı bir yapı olarak değil bireylerin katkılarıyla oluşturdukları bir topluluk konseptini öngörür. Liberal komüniteryanizmdeki "ortak iyi" de yine katılım yoluyla oluşur. Ancak pür liberalizm açısından bakıldığında, liberal komüniteryanizmin ortak değerler ve kolektif amaçlar oluşturma hedefi eleştirilmesi gereken bir konudur. Çünkü kolektif amaçlar ve değerlere bağlanmak bireyin seçim özgürlüğü için olumlu bir durum değildir. Pür liberalizm açısından "ortak iyi", her bireyin kendi iyisini gerçekleştirme yoluyla oluşan *a posteriori* bir durumdur; bağlanması gereken *a priori* bir amaç değildir. Katılım yoluyla da olsa bir toplum için somut ortak değerler belirlemek oldukça zordur. Sadece soyut prosedürler üzerinde kalıcı bir uzlaşma sağlanabilir. Liberal düşünür F. A. Hayek'e göre gelişmiş bir liberal toplum için "ortak iyi", zorunlu olarak soyut bir değerdir; bu da sosyal ilişkilerin belirli soyut kalıplarını korumaktır. Öyle genel koşullar oluşturmalıyız ki, rastgele seçilmiş her birey bu genel kalıplar yoluyla kendi şansını geliştirebilsin⁵⁴.

Evrenselci komüniteryanizm dünya ölçeğinde bir sosyal kardeşlik düşüncesini gündeme getirmektedir. Ancak ulusal düzeylerde dahi gerçekleştirilmesi zor olan bu amacın küresel çapta nasıl gerçekleşeceği karmaşık ve zor bir sorun olarak kalacaktır.

Bireyin refah ve mutluluğunu amaçlayan komüniteryan felsefelerin hümanist amaçlarına elbette karşı çıkılmaz. Ancak bu felsefelerin söz konusu amaçları gerçekleştirmek için kullandıkları metodlar daha çok tartışılacaktır. Önemli olan,

⁵³ Holmes, age. s. 179

⁵⁴ Bkz. Raeder, Linda C., "Liberalism and the Common Good, A Hayekian Perspective on Communitarianism", *The Independent Review*, V. II No. 4, Spring 1998, s. 525 vd.

bireyi sosyal olarak yeniden tanımlarken, onu özgürlüğünden yoksun bırakacak başka bir otoriteye bağımlı kılmamaktır.